

«Turó: altureta, *altozano o collado*», DFgra., que hi afegeix un ús curiós, ben mallorquí: «*estar en turons*: afligir-se en el dubte de lo que se deu fer o de lo que s'espera»; «*estar amb ànsia, amb angoixa* (Mall.): *me ja estar en turons*; quins *Turons!*». «Turó, coll de muntanya: *colline, terre*», FebrCard.

Ben escàs, o poc i mal orientat, és el que ens diuen els diccionaris sobre aquest mot cabdal en el vocabulari de la llengua. El magre article d'AlcM és més aviat falsejador; la primera acc., 'muntanyola, elevació no gaire alta' no val més que per a Mallorca; no pas per a les comarques, que cita, del Princ., on pertot és un cim d'importància. I quant al P. Val., comença per ser enterament fals que allà sigui viu el mot: no l'hi he sentit mai per mai; tampoc figura en cap dicc. val. (CRos, Sanelo, Lamarca ni Escrig, sinó el Llobart, compilació de segona mà feta a la lleugera, sense quasi cap valor); potser ho confon amb *alteró*, derivat d'*alt*, congènere del cast. *otero* (en algun lloc alterat en *alturó* per assimilació vocàlica). Però això no hi té res a veure.

La pretesa segona accepció també és inexacta, però aquesta ho és per partida triple: certament no és 'cim agut' (justament es distingeix dels sinònims per no ser-ho), ni és mot del Pallars (comarca on *turó* és conegut però poc usat), ni la cita de Verdager (mal puntuada, cf. supra) porta *gegantàs* com a qualificatiu ni adjectiu, sinó predicat (uns turons que semblen uns monstres o gegants de llegenda). No podem ser, doncs, massa severos amb l'estranger Aebischer, que parteix pertot del concepte encara més erroni, de «*monticule aplati au sommet, mamelon arrondi*» (p. 194, lín. 27), «*petite élévation de terre*» (195.13), «*montagne arrondie*» (203.8).

En realitat tant el cat. *turó* (fora de Mallorca) com el seu únic paral·lel complet, el gascó *turou(n)*, són una entitat orogràfica considerable, més aguda que la *tossa*, la mola o la calm, però no tant com el *puig* o el *pic*, i menys rocosa que el *tossal*; la seva altitud ha de ser almenys mitjana, pel cap baix alguns centenars de metres, de vegades no gaire menys alt que el *puig* o el *pic*. En tot cas és una errada enorme haver-lo volgut equiparar, i fins comparar, amb el terrés de terra, i fins i tot amb un túmul o munt de terra.

Des del punt de vista geogràfic és desigual la seva importància, en les comarques del Princ., i de Catalunya en general. És vivíssim, el mot cabdal, entre tots els quasi sinònims, en totes les comarques costeres del cat. or. fins el Vallès, i en les que podríem dir del segon rengle (la línia Penedès, Bages, Osona, Gironès), en les quals en canvi *puig* sona ben poc en la llengua parlada.

Recordem-ne uns quants, a l'atzar: *el Turó de Sant Antoni*, *el de Montcau*, *el Turó de Munterols* (part alta de Bna.), *el Turó del Pollo* (Sta. Coloma de Gramenet), els *Turons de Sèlles* (Òrius), els *Tres-Turons*, Llavanceres (nom amb què coneixen el Montalt, la gent de mar i molts terrassans), *el Turó de Popa* (entre StPol, StCebrià i Calella), fins a Malgrat (on n'hi ha dos de petits: el d'en Serra i el d'en Mangó); co-

mença a minvar un poc per la Costa Brava, Selva i Gironès. Però en el Montseny hi són encara en massa, començant pel *Turó de l'Home* (1705 alt.), i molts encara, fins i tot en el vessant Nord, com ara de la banda de Breda (*Turó de Montsoriu*) i de Riells, on són copiosos: *Turó d'Arenys, de Marbolers, del Castellar, de Montfort, de Martinell, d'en Berenguer, d'en Llop*.

Reparant en distincions sinonímiques: els dos cims culminants del Montseny tenen la mateixa altura, però el Turó de l'Home és voluminós, ample, mentre que ningú no dirà 'turó' a Les Agudes, i ni tan sols al Tagamanent (que no té ni 1200, però acaba en una estreta mola rocosa). En el Montnegre, el *Puig d'Horsavinyà* (carena en forma de llarg i angulós esquenall) al costat del *Turó de Grimola*, a penes menys alt però d'amples contorns còncics. En el concepte del català central, un *turó* no és mai una eminència petita, i tampoc punxeguda, més aviat amplament cònica, com caracteritzava el jove Mn. Cinto la muntanya sacra damunt la llar paterna: «*lo tornejat turó de la masia*» (c. 1860, Inèd. Casac., 160).

Acabarem d'il·lustrar el concepte del *turó* si incloem en l'examen l'adjectiu *aturonat* que ja va emprar Verdager en el seu epos màxim. Els dos enamorats muntats en carrossa, en llur gran cavalcada muntanyenca, venint del Canigó: «*Dexan, anella del Pyrene altívol, / l'aturonada Costabona entrera, / que solda 'l Canigó a la cordillera / com a cadena aurífica un brillant*» (Can. iv, 2e): no és una costa «plena de turons» (com entengué el mallorquí Ag., primer que recollí el mot), car es tracta d'un elevadíssim puig individual, de 2400 alt., el primer gran cim de la llarga carena que ve de les Alberes, soldada així al Pirineu General: pujant un milenar de metres, d'un sol alè, des del Coll d'Ares, forma un enorme cim d'amples contorns, sense penyes i gens punxegut: doncs, *aturonat*, un puig grandios però d'aires semblants a un *turó*.

En contrast amb aqueixa zona central, a les comarques més excèntriques, no és que *turó* desaparegui enlloc, i ni tan sols escassegi de debò, però se sent molt menys, a mesura que augmenta l'ús de *puig*: així ja cap a Collsacabra, Garrotxa, Empordà, i més encara en el domini ross., incloent-hi Cerdanya. També minva molt en tot el cat. occid. i meridional, on en canvi *tossal* i *pic* o *pica*, i *mola* van en augment; encara en ús a Tortosa «a pegà una voltereta pel socoster dels *turons*, aont hi ha tormines que --- fan tornà a cassadors ---», Vergés Paulí (*Espurnes* v, 174). Però és absolutament foraster al Sud de l'Ebre: en el P. Val. abunda molt *tossal* en el Nord; *pico*, *picaio*, *alter* o *alteró* en el Sud i Centre (aquests no arriben gaire al Nord: un *alteronét*, que vaig oir a les Useres, d'Alcalatén; seria la fita extrema, 1961).¹ I entorn de l'Ebre és *coll* en el sentit de 'turó' el que porta la batuta.

En fi, a les tres Illes *puig* ateny el màxim d'intensitat: a Menorca no recordo haver sentit mai *turó*; a Mall. sí, molt menys, però, que en català central, i ja veurem que hi designa altures petites, de vegades mínuscles; cosa sense eco absolutament enlloc més; tampoc en el vessant occità dels Pirineus. Detallem-ho